

УДК 343.98

С.Ф. ДЕНИСЮК, докт. юрид. наук, доц.,
Державна податкова адміністрація України в Харківській області

РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА КРИМІНАЛІСТИКУ

Ключові слова: криміналістика, криміналістична техніка, попередження злочинів

На озброєнні правоохоронних органів є багато різної криміналістичної техніки. Знання ефективності її використання має важливе теоретичне і практичне значення, і тому багато вчених-криміналістів при роботі над підручниками, науковими статтями й іншими працями ретельно висвітлюють практику використання техніко-криміналістичних засобів, виявляють позитивні і негативні їх моменти та розробляють пропозиції з удосконалення останніх. Способи вивчення практики бувають найрізноманітніші: вивчення протоколів слідчих дій, анкетування слідчих, працівників дізнання й експертно-криміналістичних підрозділів, особисті бесіди з цією категорією працівників, участь у інспектуванні слідчих апаратів, апаратів дізнання тощо.

За результатами вивчення практики вчені вносять різні пропозиції, суть яких часто зводиться до наступного: пропозиції з усунення виявлених недоліків у застосуванні техніко-криміналістичних засобів; пропозиції з поширення позитивного досвіду; пропозиції про вилучення із застосування неефективних технічних засобів, пропозиції з розроблення досконаліших інструкцій та інших керівних документів із застосування техніко-криміналістичних засобів; пропозиції з розробки й взяття для застосування на практиці нових приладів, наукових методів і методик та ін. [1, с.107–108].

Метою даної статті є аналіз розвитку криміналістичної техніки, що має великий вплив

на криміналістику, яка вивчає закономірності виникнення, виявлення та фіксації інформації, що має доказове значення в розслідуванні злочинів. Крім того, криміналістична техніка має значення в попередженні злочинів, і розробка спеціальних захисних науково-технічних засобів та методів попередження злочинності є завданням криміналістичної науки. Таким чином, постає необхідність визначити напрямки попередження вчинення злочинів завдяки розвитку криміналістичної техніки. У свою чергу, технічні засоби профілактики розробляються на підставі вивчення та узагальнення слідчої, оперативно-розшукової та експертної практики, виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів. Важливим є вивчення типових способів вчинення певних видів злочинів з метою розробки науково-технічних засобів протидії злочинності.

Названим питанням приділялась певна увага у працях вчених-юристів: Ю.П. Алєніна, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, Т.В. Варфоломєєвої, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, А.В. Ішенка, В.П. Колмакова, В.О. Коновалової, М.В. Костицького, Г.А. Матусовського, О.Р. Михайленка, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, М.В. Салтевського, М.О. Селіванова, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітька, М. Є. Шумила та ін. Разом із тим, у працях зазначених вчених об'єктивно не могли бути розкриті всі аспекти даної проблеми і тому вони потребують подальшого дослідження.

Необхідно зазначити, що у визначенні поняття «криміналістична техніка» повинна бути відображена сутність його об'єкта, а саме дефініція – відповідати вимогам лаконічності та внутрішньої логіки. Тому у визначенні криміналістичної техніки доцільно вказувати на її приналежність до криміналістичної науки, мету та призначення.

А.І. Вінберг першим сформулював поняття «криміналістична техніка», як сукупність науково-технічних прийомів і засобів, які застосовуються під час розслідування злочинів для виявлення, зберігання, фіксації, вилучення та

дослідження різноманітних судових доказів [2, с.4]. У даному випадку була зроблена спроба назвати усі сфери застосування криміналістичної техніки. Але дефініція стала значною за обсягом, без окреслення засобів та методів, що вважаються саме техніко-криміналістичними, оскільки будь-які засоби та прийоми, можуть бути використані в інтересах судочинства і без її приналежності до криміналістичної техніки.

М.О. Селіванов розглядав криміналістичну техніку як науково напрацьовану систему технічних засобів і методів, створених на основі узагальнення слідчої, судової та експертної практики, а також активного застосування досягнень природничих та технічних наук, призначених для фіксації матеріальної обстановки в ході огляду місця події, проведення інших слідчих дій, збирання речових доказів, їхнього слідчого огляду та попереднього дослідження, у кримінальній реєстрації, під час розшуку, затримання злочинців, а також в процесі криміналістичної експертизи з метою попередження, попереднього розслідування злочинів і правильного вирішення судами кримінальних справ [3, с.27].

Запропоноване Р.С. Белкіним визначення «криміналістичної техніки», охоплювало дуже важливий елемент – вказівку на систему наукових положень як основу напрацювання криміналістичних засобів і методів. Криміналістична техніка – це система наукових положень і розроблених на їхній основі технічних (у широкому значенні) засобів, прийомів і методик, що призначені для збирання, дослідження й використання доказів та інших засобів розкриття та попередження злочинів [4, с.66].

Важливо зазначити, що дискусія про природу криміналістики в кінцевому підсумку полягає у визначенні можливих шляхів, джерел формування криміналістичних знань, а також перспектив розвитку її теорії і практики. Погоджуючись із визнанням криміналістики правовою наукою, варто зазначити, що здебільшого право, юридичні науки, правозастосовча діяльність є джерелами її розвитку.

На думку Є.Р. Росінської, предмет і об'єкт пізнання цієї науки належить до правової сфери, напрацьовувані нею рекомендації ґрунтуються на законі і мають правовий характер, найбільш тісні взаємозв'язки вона має з правовими науками. Інакше кажучи, перебільшення ролі технічних наук у розвитку криміналістики небезпечно можливістю її штучного відриву від тієї практики, якій вона зобов'язана своїм виникненням та існуванням. Дискусія щодо спроби відмежування криміналістичної техніки від інших частин криміналістичної науки, виділення її або в самостійну науку, або в іншу за природою частину науки, фактично ізольовану від криміналістичної тактики і методики, яка була започаткована періодом виникнення криміналістики як технічної галузі знання, і супроводжує увесь процес її розвитку [5, с.21].

Створення криміналістичної теорії на основі систематизації усього матеріалу, пізнання визначених тенденцій, залежностей між встановленими фактами, закономірностями їхнього виникнення та змінами, що є головною ознакою становлення самостійної науки в загальній системі загальносуспільних і технічних знань і визначило самостійність криміналістики як галузі наукового знання. Криміналістична техніка вже становила не конгломерат розрізнених знань з хімії, фізики, а якісно нові знання. Рівень її розвитку давав можливість інтерпретувати, пояснювати об'єкти, які вивчаються. Поряд з тим, криміналістична техніка поповнювалась змістом, який черпала з практики розкриття і розслідування злочинів, поступово закріплюючись і в системі юридичних дисциплін. Криміналістична техніка, система тактичних і методичних знань склали єдину науку криміналістику, успішний розвиток якої та застосування на практиці могли бути досягнуті лише у поєднанні цих двох зв'язаних між собою частин [5, с.22].

Отже, криміналістична техніка була, є і буде складовою частиною науки криміналістики, нерозривно пов'язаною як із загальною теорією

єю криміналістики, так і з криміналістичною тактикою і криміналістичною методикою. Єдності всіх частин криміналістики сприяє й зміна поглядів на сутність цієї науки. Погляд на криміналістику як синтезовану, інтегровану галузь знань сприяє розумінню її єдності, стверджує невід'ємну приналежність техніки до системи криміналістичних знань [5, с.23].

У ході розвитку науки криміналістики її «технічна» сторона сформувалась у відповідному її розділі, де зазначено, які саме технічні засоби і методи використовуються з метою виявлення, фіксації, зберігання, дослідження інформації про подію, що містить ознаки злочину, про особу злочинця та інші обставини вчинення злочину. Такими є засоби і методи криміналістичної фотографії, відео -і звукозапису, кінозйомки, спеціальні засоби «польової криміналістики», моделювання, засоби криміналістичної реєстрації, а також система теоретичних положень, що характеризують ці засоби.

Розвиток фундаментальних і прикладних наук привертає увагу до проблем криміналістики спеціалістів у галузі фізики, хімії, біології та інших сфер наукових знань [6, с.100; 7].

З урахуванням накопиченого досвіду використання досягнень природничих та технічних наук, можна зробити висновок про те, що просте запозичення технічних засобів із інших галузей науки і техніки без використання спеціальних методик, тактичних прийомів, рекомендацій та правил, що розробляються криміналістичною наукою не можна вважати основним джерелом формування, поповнення та вдосконалення техніко-криміналістичних засобів.

Визначаючи джерела формування техніко-криміналістичних засобів, криміналісти користуються поняттям «науково-технічні засоби криміналістики», вкладаючи у його зміст не лише сукупність устаткування, апаратів, пристроїв, інструментів, пристосувань і матеріалів, але й сукупність прийомів, способів, методів та правил їхнього застосування [1, с.102; 5, с.26].

Тому є потреба використовувати у науковому обігу поняття «криміналістична техніка» (науково-технічні і техніко-криміналістичні засоби) лише як систему технічних засобів і методів їх застосування. Цієї точки зору дотримувався свого часу М.О. Селіванов. Він запропонував таке визначення техніко-криміналістичного засобу, як пристрій, пристосування чи матеріал, використовуваний для збирання і дослідження доказів чи створення умов, що утруднюють вчинення злочинів.

Р.С. Белкін пропонує взагалі відмовитися від терміна «науково-технічний засіб» у криміналістичних дослідженнях і практичній діяльності, цілком замінивши його терміном «техніко-криміналістичний засіб». Оскільки, на його думку, перший термін не відбиває специфічних, криміналістичних цілей застосування засобів і у цілому претензійний. Тому що низка техніко-криміналістичних засобів не може бути названа науковими (наприклад, щуп, молоток, валик тощо). Така заміна не вважається вдалою. Термін «науково-технічні засоби», у якому дефіс рівнозначний «і», поєднує засоби всіх рівнів науковості, що можуть застосовуватися у криміналістиці. У той час як запропонований новий термін семантично значно вужче змісту, що вже ним позначається. Крім того, науково-технічні засоби, застосовувані у криміналістиці, як слушно зазначається у літературі, поділяються на:

- а) спеціально створені для цілей криміналістики;
- б) пристосовані для цих цілей;
- в) загальнозживані, використовувані у криміналістичних цілях без переробок і пристосувань [7].

Отже, саме ці загальнозживані, які не мають специфічного, криміналістичного призначення засоби, до котрих належать засоби фотографії, кінематографії, звукозапису і відеозапису, а також майже всі інструменти та матеріали, прилади і пристосування, складають найбільшу частину засобів криміналістики. У зв'язку з цим важко погодитися з відне-

сенням до криміналістичних універсальних чи загальнотехнічних засобів, використовуваних у криміналістичних цілях без переробки чи пристосування. Полеміка, що розгорнулася з цього питання, не може бути зведена тільки до різного тлумачення термінів. «Криміналістичні засоби» і «засоби криміналістики» – не просто різний порядок слів, а вираження предметної належності. Це – наукове питання. При його вирішенні висновки повинні бути засновані на загальноприйнятому в науці положенні, що методами даної конкретної науки є ті, які виникли саме в її надрах. У той же час цією наукою можуть використовуватися методи і засоби інших наук, наприклад, математичні, фізичні тощо. Таке ж становище спостерігається й у криміналістиці. Таким чином, слід розрізняти методи і засоби криміналістики і криміналістичні засоби і методи. Перше поняття значне ширше за друге.

Таким чином, науково-технічні засоби, використовувані у слідчій практиці, складаються з техніко-криміналістичних і загальнотехнічних засобів. Поняттям «науково-технічні засоби» варто охоплювати усі без винятку засоби і методи їх застосування, використовувані у слідчій роботі в процесі доказування, а терміном «техніко-криміналістичні засоби» – технічні засоби, спеціально створені для криміналістичних цілей чи пристосовані для цього шляхом змін загальнотехнічних засобів [1, с.104; 8, с.5].

З огляду на висловлені положення, аналізуючи наявні у літературі визначення і поняття науково-технічних засобів, можна дати їм наступне визначення.

Науково-технічні засоби, застосовувані у слідчо-криміналістичній роботі, є системою загальнотехнічних, пристосованих і спеціально розроблених приладів, апаратів, устаткування, інструментів, пристосувань, матеріалів, а також методів і прийомів їх застосування з метою найбільш ефективного проведення досудового розслідування, дізнання і запобігання злочинам.

Таким чином, у криміналістиці склалася

система концепцій, теоретичних постулатів, технічних засобів, знань і методів, які застосовують для виявлення, дослідження й використання слідів злочину з метою його розкриття та встановлення винного. Поняття «криміналістична техніка» нині використовують у двох значеннях: як розділ криміналістики; як технічні засоби, а також їх сукупність і прийоми використання у розслідуванні злочинів [6, с.100].

Криміналістична техніка як розділ криміналістики – це сукупність наукових положень і рекомендацій щодо застосування природничонаукових методів і технічних засобів під час розкриття злочинів.

Криміналістична техніка як розділ криміналістики має певну систему. До неї входять такі складові: основи криміналістичної техніки (загальні положення); відеозапис, судова фотографія та кінематографія; трасологія; судова балістика; техніко-криміналістичне дослідження документів; криміналістичне дослідження письма; ідентифікація людини за ознаками зовнішності; кримінальна реєстрація [6, с.100–101; 7].

У другому значенні криміналістична техніка – це сукупність (система) спеціальних засобів і методів (у тому числі суспільнонаукових), які застосовують для виявлення, фіксації, дослідження, оцінювання та використання доказів під час розслідування злочинів.

Отже, криміналістична техніка – це розділ криміналістики, що становить систему теоретичних положень (концепцій, теорій) і створених на їх основі загальних техніко-криміналістичних засобів і методів, застосовуваних для збирання, обробки, дослідження, використання і подання криміналістичної інформації для розслідування й попередження злочинів.

Варто зауважити, що у процесі профілактичної діяльності органів досудового слідства, дізнання і судів сформувався новий напрям криміналістичної техніки – профілактичний. Цей напрям криміналістичної техніки розробляє технічні засоби охоронної сигналізації,

засоби захисту об'єктів від злочинних посягань, рекомендації щодо їхнього застосування. Відповідно, завданням науки криміналістики є і розробка криміналістичних методів і засобів попередження злочинів. Вони можуть поділятися на засоби і прийоми встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів, а також засоби і прийоми отримання інформації про злочин, що готується, засоби і прийоми криміналістичного захисту різноманітних об'єктів від злочинних посягань [9, с.79].

Разом із тим, відмінність технічних засобів профілактики від інших криміналістичних засобів полягає в тому, що вони застосовуються до виникнення злочинного діяння. Використання таких засобів і методів має превентивний характер. Вони перешкоджають вчиненню злочину або допомагають його виявленню.

Розвиток технічних засобів попередження злочинів має такі основні напрями:

1) удосконалення захисту документів від підробок (розробка бланків різних типів документів; запропонування певних реквізитів документів; нанесення спеціальних захисних сіток; застосування поліграфічних особливостей виготовлення документів; використання спеціальних захисних чорнил чи відбитків печаток тощо);

2) розробка профілактичних приладів і пристроїв (наприклад, пристроїв охоронної сигналізації; електронних контролерів; приладів спостереження в нічний час; відеоспостереження важливих об'єктів; пристроїв різних конструкцій проти викрадення автомобілів; хімічних засобів захисту тощо).

Злочинець під час взаємодії з такими приладами та пристроями залишає на місці події додаткові сліди. До науково-технічних засобів попередження злочинів належать також засоби фіксації правопорушника на місці вчинення злочину. Це, насамперед, різноманітні хімічні пастки – спеціальні хімічні сполуки, що використовуються в профілактичній і оперативно-розшуковій діяльності для штучного слідоутворення. Потрапляючи на

об'єкт, деякі спецполуки викликають появу яскраво забарвлених слідів, що погано змиваються, або люмінесценцію в ультрафіолетових променях. Розрізняють хімічні пастки активні (поєднання спецполуки із пристроями викиду) і пасивні (слідоутворення відбувається під час контактних взаємодій).

Технічні засоби профілактики тісно пов'язані з організаційними заходами запобіжного характеру. Це стосується порядку реєстрації документів, процедури видачі дозволів, наявності спеціальних правил обліку певних видів документів (наприклад, нотаріальних), певного порядку продажу вогнепальної чи холодної мисливської зброї та її обліку тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Удовенко Ж. В. Криміналістичне забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Удовенко Жанна Володимирівна. – К., 2004. – 205 с.
2. Винберг А. И. Предмет, задачи и система советской криминалистики / А. И. Винберг. – М. : Госюриздат, 1959. – 176 с.
3. Селиванов Н. А. О понятии и системе криминалистической техники / Н. А. Селиванов // Сб. науч. трудов Таш-НИИСЭ. – 1969. – Вып. VIII. – С. 27–31.
4. Белкин Р. С. Криминалистика / Р. С. Белкин. – М. : Юрид. лит., 1968. – 362 с.
5. Єзерський Р. Б. Криміналістична техніка та її роль у розкритті і розслідуванні злочинів: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Єзерський Руслан Богданович. – К., 2005. – 254 с.
6. Криміналістика (криміналістична техніка) : курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтевський, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2001. – 216 с.
7. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Видав. Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с.

8. Криминалистика : учебник для вузов / [Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. В. Россинская] ; под ред. Р. С. Белкина. – М. : НОРМА-ИНФРА, 1999. – 974 с.

9. Эминов В. Э. О понятии и методике разработки технических средств предупрежде-

ния хищения сощсобственности / В. Э. Эминов // Вопросы борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1968. – С. 78–79.

Денисюк С. Ф. Розвиток криміналістичної техніки та її вплив на криміналістику / С. Ф. Денисюк // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 250–255 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11dcfynk.pdf>

Проведено аналіз розвитку криміналістичної техніки, що має вплив на криміналістику. Криміналістична техніка має велике значення в попередженні злочинів, і розробка спеціальних захисних науково-технічних засобів та методів попередження злочинності є завданням криміналістичної науки. Визначені напрямки попередження вчинення злочинів завдяки розвитку криміналістичної техніки.

Денисюк С.Ф. Развитие криминалистической техники и ее влияние на криминалистику

Проведен анализ развития криминалистической техники, что имеет влияние на криминалистику. Криминалистическая техника имеет большое значение в предупреждении преступлений и разработка специальных защитных научно-технических средств и методов предупреждения преступности является заданием криминалистической науки. Определенные направления предупреждения совершения преступлений благодаря развитию криминалистической техники.

Denysyuk S.F. Development of Criminalistics Technique and It Influence Are On Criminalistics

The analysis of development of criminalistics technique is conducted, that in turn, has a large influence on criminalistics. A criminalistics technique matters very much in warning of crimes and development of the special protective scientific and technical facilities and methods of prevention of crime is the task of criminalistics science. Certain directions of warning of committing crime are due to development of criminalistics technique.